

Т. В. Новаченко,
кандидат педагогічних наук, докторант кафедри державної політики і управління
державними процесами, Національна академія державного управління при Президенті
України

СОЦІЄТАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ АВТОРИТЕТА КЕРІВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті визначається важливість досягнення ідентичності Україною, зокрема у постмодерному суспільстві — соцієтальній ідентичності. Зазначається, що відбувається зміна соціальних типів. Це призводить до активізації внутрішніх психічних ресурсів керівників органів державної влади і уможлиблює становлення їх авторитету.

At the article importance of achievement of identity is determined by Ukraine, in particular in postmodern society — sotsyetal' identity. It is marked, that the change of social types is. It draws to activation of internal psychological resources of leaders of public authorities and does possible becoming of their authority.

*Ключові слова: постмодерн, авторитет, соцієтальна ідентичність, інтернальність, потреби.
Key words authority, postmodern, sotsyetal' identity ynternal'nost, the necessity.*

ВСТУП

Специфікою сучасної епохи є затвердження постмодернізму, що характеризується станом перехідності, плюралізмом, релятивізмом, розумінням цілісності, коли частина і ціле розглядаються як рівноправні сутності, когерентності як узгодженості подій і процесів, компліментарності як доповнення одного іншим, що на перший погляд є несумісним.

Своєрідністю державотворчого процесу в Україні в цей період є перехід від колоніального статусу до самостійності, шляхом визначення державних пріоритетів соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. Необхідна відповідальна і авторитетна участь керівників органів державної влади у справах суспільства, яке потребує заміни бюрократичного способу управління на гуманістичний.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Феномен авторитету викликає зацікавленість вчених ще з часів античності. З розвитком суспільств, його кризових станів підвищується роль психології і антропології і в цьому контексті зростає увага до питань дослідження авторитету. На сьогодні у різних дисциплінах вироблено чимало традицій його розуміння і в кожній із них є безліч варіацій на тему авторитету. Зокрема, у політичній науці авторитет трактується як близьке до влади явище і розглядають його з позицій лідерства (Г.Я., Дідух, Дж. Джонс, Х. Джерард, Дж. Картрайт, О.В. Єгорова-Гатман, Кобилянська О., Лабковська О. Лисюк А.І., Новожилов Б.В. та ін.). Вочевидь, аналіз феномена авторитету потребує його деталізації. У зв'язку з цим актуалізується дослідження феномена авторитету керівників органів державної влади у контексті сучасних суспільних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Людина як суспільна істота, для того щоб вижити в сучасному світі й задовольнити законні запити свого розуму, має досягти стану відповідності, тобто ідентичності (від лат. *identicus* — однаковий, тотожний) — багатозначний життєвий і загальнонауковий термін, що виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності). Поняття "ідентичність" як ознака особистості вперше виникло у XVII ст., однак своє тлумачення отримало пост фактум від Генрі Мейна та наступних поколінь суспільствознавців. Дослідники Оксфордського енциклопедичного довідника відшукали перше в історії словника застосування терміна "ідентичність" стосовно людського індивіда [1, с. 208].

Відомо, що Е. Еріксон визначав ідентичність як продукт взаємодії між особистістю та суспільством, де суспільство впливає на індивідів тим, що надає їм ресурси, якими є: релігія, економіка і політика за допомогою яких вони можуть розв'язувати проблеми свого внутрішнього розвитку. Модуси ідентичності супроводжують будь-яку суспільно-історичну епоху, проте домінуючий визначає характер епохи суспільства. Так, у модерному суспільстві домінує модус соціальної ідентичності де людина настільки ототожнює себе з групою, що бачить, усвідомлює себе здебільшого через поняття "Ми", всі свої дії та вчинки, вважає діями та вчинками цілої групи, в той час, як у постмодерному суспільстві системоутворювальним стає модус соцієтальної ідентичності, де поняття "Ми" перестає існувати, виникає поняття "Я".

Термін "соцієтальний" походить від латинського слова "*societas*" — спільний. Перший соціолог Єльського університету професор В.Г. Самнер застосував використання цього терміна. Лише декілька років по тому редактор робіт вченого, його учень і колега американський соціолог німець-

кого походження А.Келлер надав дещо модифіковане трактування терміна "соцієтальний". Українські вчені визначають соцієтальну ідентичність як багатовимірну психосоціальну реальність, як надійний засіб гармонізації внутрішнього життя соціуму, запорукою його самоприйняття і подальшого розвитку. Оскільки більш сталою і відносно незмінною, аніж психіка соціального суб'єкта — особистості, суспільства, цивілізації не існує. Ані політика, ані економіка, ані технологія чи будь-який технологічний бік цивілізації, її культури не можуть змагатися з рівнем фундаментальності і відносною сталості, що нею характеризується психіка і психологія соціального суб'єкта. Іншими словами, успіх нинішніх суспільних реформ лежить у площині відносин, що складаються між матеріальним та ідеальним, зовнішнім і внутрішнім, психічним і соціальним у людській природі, а конфлікти, що супроводжують суспільні перетворення та реалізацію державно-політичних рішень, зосереджені переважно у психокulturі політико-управлінської еліти та українського загалу [2, с. 77—93]. Зрозуміло, що зміна соціальної системи не може відбутися раптом, деякий час модус соціальної і соцієтальної ідентичності мають співіснувати, цей факт ускладнює переорієнтацію соціальної мотивації, інтересів і цінностей.

Новітні тенденції суспільного розвитку безпосередньо позначаються сутнісними змінами, що їх зазнає теорія держави і практика державного управління. Зокрема, легітимація влади й державної політики переводить у практичну площину проблема авторитету й довіри до керівників органів державної влади. За даними соціологічного моніторингу (1992—2010 рр.), повна довіра громадян України політичним інституціям та окремим політикам майже відсутня. Так, рівень повної довіри Президентові України у 2010 році складає 6,3 відсотки; позиція "переважно довіряю" дещо вища і відповідає значенню 24,5; Верховній Раді рівень повної довіри складає — 1,4, а позиція "переважно довіряю" відповідає значенню — 12,8 [3, с. 513]. Очевидна тенденція щодо послаблення легітимності влади. Отже, має з'явитися "центр, що тримає" іншими словами у цей період повинен "запрацювати" авторитет керівників органів державної влади України.

Поняття "авторитет" детально розглядалося у попередніх статтях, але слушним буде нагадування про те, що існують дві гіпотези стосовно походження аустог, перша — від дієслова "augeo" — збільшую, наділяю, сприяю, завдаю; друга — від грецького — "сам", "само". Водночас авторитет як влада, "володіти, правити, керувати" та авторитет як воля походить від давньоіндійського "varah" — бажання, вибір, авторитет як вплив, вплив, російською вплив, тобто перенесення чогось, лиття у інше [4, с. 43—44]. Отже, авторитет визначається як особисте, вольове "влиття" у щось і окреслюється як активний, вольовий процес впливу, творення, як особистісне суще, тобто авторитет — це соціальна роль, з якою пов'язані відповідні якості особистості і її психологічний стан. Розрізняють авторитет формальний і природний.

Формальний авторитет створюється за допомогою функціонування встановлених норм або узаконень правової системи. Його різновидом є авторитет службовий (посадовий), тобто авторитет, що виникає через посаду, службове положення, що визначається правовими нормами.

Природний авторитет — це такий, що функціонує за допомогою дії неформальних причин природного впливу і базується на пошані особи, через її моральні якості, високий рівень професійної компетентності тощо. Характер владного ставлення додає авторитету легітимність, в якому керівник органів державної влади має в своєму арсеналі суспільно визнане право на розпорядження. Але відомо, що в сучасному українському суспільстві реально правлять, ті, хто впливає на процес прийняття рішень влади. Тож гармонійність, легітимності владних структур й організаційних

можливостей їх керівництва, при додержанні конституційних прав щодо здійснення контролю державної політики і реального права громадян на свободу висловлювань у доступних джерелах інформації, легітимна діяльність незалежних асоціацій є обов'язковою умовою впровадження і здійснення реформ.

Відповідно до наведеного доцільним є звернення до соціологічного аналізу Е.Фромма щодо двох способів існування сучасної людини в межах принципів "володіння" та "буття" [5, с. 27—58], що надає можливість говорити про дві альтернативні форми авторитету, а саме: зовнішній і внутрішній. Зовнішній авторитет (за принципом "мати") побудований на бажанні обов'язково щось отримати для себе. Використовуються становище, знайомства, зв'язки, зовнішність, маніпуляції, тиск. Авторитет за принципом буття (внутрішній авторитет) не потребує щоразу доводити свою силу наказами, погрозами і підкупам. Не тільки слова і вчинки, а сам образ такого керівника випромінює авторитетність, а підлеглі, потребуючи авторитету, реагують на нього з величезною готовністю. Сучасне суспільство потребує заміни бюрократичного способу управління на гуманістичний, де керівник органів державної влади має управляти на засадах законності, відповідальності та відповідності потребам людей чи ситуації. Окреслюються дві ключові форми авторитету керівництва: внутрішня і зовнішня. Перша форма авторитету характеризується впровадженням реформ без ключових ризиків. У той час як внутрішній авторитет формується шляхом проведення соціально-економічних реформ, справедливого перерозподілу "суспільного пирога" та впровадження прогресивного оподаткування.

Постає питання, чому та чи інша людина прагне зайняти посаду керівника? Вочевидь, нічого не робиться без потреби — усвідомленого або неусвідомленого прагнення до "значущої мети", яка виступає як самоцінність і самоціль.

Як відомо, Е. Фромм писав про потребу людини належати до певної групи, розрізняючи тваринну і людську природу. Так, згідно Фромма, тваринні потреби людини є найменш важливою її частиною, але природа людини унікальна, що породжує надзвичайні можливості і потреби. Можливо, найбільш базовою властивістю людської природи є її здатність пізнавати саму себе і об'єкти, відмінні від неї. Якщо організм наділений подібним знанням, він неминує відокремитися від природи і інших організмів. Позитивною стороною такого відокремлення є свобода, а негативною — відчуження. Саме свобода і незалежність, що виникають із людської природи особистості, можуть привести людину до найбільших вершин творчих досягнень. На думку Фромма, суспільство винне у тому, що людська природа спотворюється. Оскільки як відомо, соціальні й психологічні властивості суспільства і особистості трансформуються в процесі переходу від індивідуального стану до колективного, отже, група думає, відчуває, діє інакше, ніж її індивідуальні члени. Підтвердженням цього є наявність в епоху Модерну авторитарних, директивних, монолітичних, каральних суспільств у яких їх члени відчували нестачу людяності. Але суспільство не повинне мати примусовий характер, оскільки, коли воно таке, то, за Фроммом, воно є патологічним.

Намагаючись прояснити, у який спосіб патологічні суспільства спотворюють людську сутність, вчений зауважував, що людській сутності притаманні потреби у встановленні зв'язків, подоланні, корінні, ідентичності та в системі поглядів. Джерелом потреби у встановленні зв'язків є істина, що, стаючи людиною, остання розриває первинне тваринне єднання з природою, використовуючи розум і уяву, встановлює власні стосунки з природою й іншими людьми, і це приносить їй найбільше задоволення. Такі стосунки засновуються на продуктивній любові, яка завжди має на увазі взаємність, щедрість і пошану. Потреба у подоланні складає мотиваційну основу для проактивного існування.

Потреба в корінні, дуже схожа на потребу у встановленні зв'язків. Фромм говорить, що в природі людини закладено прагнення шукати коріння в цьому світі і що найбільше задоволення тут може принести відчуття братерства з іншими людьми. Потреба людини в особистісній ідентичності ототожнюється з потребою у подоланні, оскільки обидві потреби призводять до індивідуалізації. Найбільш ефективний спосіб реалізувати прагнення до ідентичності — це покласти на свої таланти і продуктивні здібності. І нарешті, людині потрібно мати систему поглядів — стійкий і узгоджений спосіб сприйняття і осмислення світу. Важливим є зауваження вченого про те, що продуктивна людина може досягти свого прояву за допомогою способів, що ефективні і можливі в загальносистемних властивостях суспільства, тобто суспільства, для яких характерним є модус соціальної ідентичності

Д. Макклелланд в 50-х роках ХХ ст. висунув теорію придбаних потреб, де він акцентує увагу на потребі вищих рівнів. У цій теорії добре відомі вищі рівні потреб А. Маслоу, представлені вже без ієрархічності. Д. Макклелланд виділяє три властиві людям потреби: в успіху, у владі і в причетності, при цьому вчений вважає, що ці потреби набуваються людиною під впливом накопиченого досвіду, навчання і роблять сильний вплив на поведінку людини.

Так, потреба в успіху проявляється як прагнення людини досягати поставлених цілей ефективніше, ніж раніше. Ця потреба задовольняється процесом доведення роботи до успішного завершення мети. Ці цілі більшість людей ставлять перед собою самостійно, причому так, щоб вони були реально досяжними, і у разі гарантованого успіху беруть на себе персональну відповідальність і готові відповідати на кинутий виклик.

Потреба у владі полягає у прагненні чинити вплив на поведінку людей, впливати на них, брати на себе відповідальність за їх дії. Тут йдеться не тільки про адміністративну владу, але і про владу авторитету, таланту, особистої харизми. Такі люди часто проявляють себе як енергійні, такі, що уміють відстоювати свої позиції, вони є хорошими ораторами. Вони не шукають влади ради самої влади, самостверджується, таким чином, у власних очах, а готові вирішувати назрілі проблеми, які вони розуміють краще інших і готові узяти на себе всі пов'язані з цим тяготи. Проте зустрічаються люди, які прагнуть влади заради можливості володарювати над іншими. Таку форму потреби Д. Макклелланд вважає головним для управлінця, а її розвиток і задоволення вважає головним чинником високої продуктивності людей, економічного зростання організацій і суспільства в цілому.

Потреба у причетності має реалізовуватися через пошук і встановлення позитивних стосунків з оточуючими, одержання від них підтримки. Для задоволення цієї потреби їй володарям необхідні постійні контакти та можливість надання допомоги іншим та забезпеченість інформацією. Таких людей приваблює робота, яка надає їм можливість соціального спілкування без обмежень стосовно міжособистісних стосунків і контактів. Потреба в успіху, владі і причетності в концепції Д. Макклелланда не тільки не виключають одне одного, а розташовані у горизонтальній площині і призводять до потреби в досягненні, яку вчений характеризує як змагання з еталонами досконалості, прагненням їх перевершити [6].

Отже, вищі потреби можуть акумулюватися для людини у потребі досягнення і тоді нею віддається перевага самостійності у визначенні цілей, схильністю приймати ризиковані рішення і готовність до можливого негативного зворотного зв'язку. Таким людям подобається ухвалювати рішення і нести персональну відповідальність за вирішення тих чи інших завдань. Звичайно така позиція керівництва органів державної влади має призвести до закріплення їх авторитета.

Відомо, що існує два протилежних типи особистості — екстравертний та інтровертний. Психологічним чинником, що характеризує той перший або другий тип особистості, є локус-контролю. Схильність людини приписувати відповідальність за події, що відбуваються в житті, і результати своєї діяльності зовнішнім силам (екстернальний, зовнішній локус-контролю) чи власним здібностям і зусиллям (інтернальний, внутрішній локус контролю). У першому випадку людина переконана, що її успіхи і невдачі визначаються передусім дією зовнішніх обставин, везінням, випадковістю, діями інших людей. У другому випадку людина вважає, що події, які відбулися, насамперед, залежать від її компетентності, цілеспрямованості, здібностей і детермінуються її власною активністю і зусиллям. Дослідження динаміки змін стосовно співвідношення базових соціальних типів в Україні показали, що з 2008 по 2010 роки відбулося зростання частки інтерналів [7, с. 320—323].

Відповідно до наведеного можна припустити, що керівництво органів державної влади у сучасному українському суспільстві має складати більшість інтерналів, які у своїй діяльності керуються чіткою орієнтацією в різноманітних ситуаціях, рішучістю, здатністю переламати несприятливий хід подій тощо.

ВИСНОВКИ

У постмодерному суспільстві соціально ідентичність є системоутворювальною, не дивлячись на те, що в українському суспільстві цей процес ще далекий від завершення, вона сприяє інтенсивності змін як особистості, так і щодо сприйняття і розуміння політичної реальності. Відбулася зміна базових соціальних типів в українському суспільстві. Збільшення частки інтерналів уможливорює активізацію внутрішніх психічних ресурсів, що викликає істотні зміни у системі уявлень, мотивів, потреб і цінностей особистості. Постає питання гармонізації усіх сфер суспільного устрою. Дедалі стверджує себе раціональність у суспільстві твердішими стають гуманістичні мотиви державно-управлінської діяльності. Зокрема, легітимація влади й державної політики переводить у практичну площину проблему довіри до керівників органів державної влади й укріплення їх авторитета.

Літератури:

1. Бауман З. У пошуках центру, що тримає // Глобальні Модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша Р. Робертсона; пер. з англ. Т. Цимбала. — К.: Ніка-Центр, 2008. — 400 с.
2. Афонін Е.А., Донченко О.А., Антоненко В.О. Психокультура України: "помаранчевий перехід" / Е.А. Афонін, О.А. Донченко, В.О. Антоненко // Соціальна психологія. — 2006. — № 4. — С. 77—93.
3. Українське суспільство 1992—2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М. Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2010. — 636 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол. О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1982. Т. 1: А — Г / Укл.: Р.В. Болдирев та ін. — 1982. — 632 с.
5. Фромм Е. Мати чи бути?: пер. з англ. / Еріх Фромм. — К.: Укр. письменник, 2010. — 222 с.
6. McClelland, David C. The Achieving Society. Princeton: D.Van Nostrand, 1961.
7. Соболева Н. Інтернальність/екстернальність як чинник формування життєвої стратегії особистості / Соболева Н. // Українське суспільство: моніторинг 1992—2010 рр. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М. Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2010. — 636 с.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2011 р.